

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP
Deseti Motovunski kolokvij s temom

**GRČKO-RIMSKO I
KANONSKO PRAVO**
GRANICA I RAZGRANIČENJE

DRŽAVNI
ARHIV
U PAZINU

M
OTO
VUN
TURISTIČKA ZAJEDNICA
OPĆINE MOTOVUN

UDRUŽENJE FOTOGRAFA
MOTOVUN
FOTOVUN

ORGANIZATORI

Državni arhiv u Pazinu

Josip Turčinović

Općina Motovun

Turistička zajednica Općine Motovun

Udruga fotografa Fotovun

ORGANIZACIJSKI ODBOR

izv. prof. dr. sc. Ivan Milotić (Zagreb), doc. dr. sc. Miran Marelja (Zagreb),
dr. Livio Prodan (Italija), doc. dr. sc. Silvio Traverso (Italija), izv. prof. dr.
sc. Meta Ahtik (Slovenija), odvjetnik Tomislav Sadrić, mag. iur. (Zagreb),
izv. prof. dr. sc. Dunja Milotić (Zagreb), izv. prof. dr. sc. Ivan Zupanc (Za-
greb), prof. dr. sc. Samir Aličić (Srbija/BiH), prof. dr. sc. Zrinka Erent-
Sunko (Zagreb), Danijel Javorić Barić, mag. iur. (Zagreb), doc. dr. sc. Ivan
Obadić (Zagreb), Nenad Šćulac, dipl. iur. (Motovun)

Motovun, 2023.

Međunarodni znanstveni skup *Deseti Motovunski kolokvij* s temom

GRČKO-RIMSKO I KANONSKO PRAVO

GRANICA I RAZGRANIČENJE

održat će se od 10. do 11. studenog 2023. godine u Gradskoj kuli (Nova gradska vrata) i Galeriji „Pet kula“ u Motovunu

PETAK, 10. studenoga 2023. (15:30 – 19:00)

- Prof. dr. sc. Ivana JARAMAZ RESKUŠIĆ
Odlazak iz Rima. Od dobrovoljnog egzila do kazni progonstva
- Prof. dr. sc. Zrinka ERENT-SUNKO i doc. dr. sc. MIRAN MARELJA
Granice svjetovne i crkvene vlasti u općem kapitulariju o *missi* Karla Velikog iz 802. godine
- Prof. dr. sc. Željko BARTULOVIĆ i Nenad ŠĆULAC, dipl. iur.
Istarski razvod: pravni aspekti razgraničenja
- Prof. dr. sc. Nenad RANČIĆ
Ekonomске posljedice razgraničenja na području Hrvatske: od Trojedne Kraljevine do posljednje Jugoslavije
- Doc. dr. sc. Ivan OBADIĆ i Danijel JAVORIĆ BARIĆ, mag. iur.
Europske granice i Schengenski sporazum
- Izv. prof. dr. sc. Dunja MILOTIĆ
Österreichisches Küstenland

Rasprava

SUBOTA, 11. studenoga 2023.

Uvodni pozdravi (8:45 – 9:00)

Prvi dio (9:00 – 11:00)

- Izv. prof. dr. sc. Ivan MILOTIĆ
**Poimanje teritorijalne granice i razgraničenja
jurisdikcije na Zapadu od rimskoga prava naovamo**
- Izv. prof. dr. sc. Ivan ZUPANC
Granice – historijskogeografski aspekt
- Valter BALDAŠ, prof.
Historijskogeografski aspekti organizacije biskupija u Istri
- Mons. izv. prof. dr. sc. Slavko ZEC
**Pojam i značenje granice u kanonskom pravnom
sustavu**
- Prof. dr. sc. Ana ŠTAMBUK
**Skrb na kraju života i očuvanje ljudskog dostojanstva: na
putu prepoznavanja bezgraničnog u ograničenoj stvarnosti**

Rasprava

Drugi dio (11:30 – 13.30)

- Dr. Livio PRODAN, prof.
**Nemirna mletačko-austrijska granica na području
Motovuna**
- Dr. sc. Tatjana BRADARA i Nenad KUZMANOVIĆ
**Materijalni ostaci razgraničenja u Istri. Usporedba
pisanih dokumenata i terenskih istraživanja**
- Tomislav SADRIĆ mag. iur.
**Međašni znakovi na granicama opatijskog feuda
sv. Mihovila na Limu**

- Nenad ŠĆULAC, dipl. iur.
Širenje i sužavanje jurisdikcije motovunske općine kroz povijest. Povijesne promjene opsega općinske vlasti Motovuna na prostor koji ga okružuje
- Michele BENČIĆ, mag. hist.
Što za srednjovjekovni grad predstavljaju fortifikacije? Uloga utvrđenog naselja u graničnim sukobima na primjeru Motovuna

Rasprava

Treći dio (15:30 – 18:00)

- Mr. sc. Helena MILJEVIĆ PAVIĆ i Klara LABINAC, dipl. teolog
Utjecaj granica na praksu hodočašćenja Istrana na Trsat
- Prof. dr. sc. Budislav VUKAS, ml.
Poimanje državnih granica u međunarodnom pravu XIX. stoljeća – prema redakciji i hrvatskom prijevodu Lisztova udžbenika „Međunarodno pravo“ dr. Ladislava Polića
- Dean BORBELJ, mag. iur.
Izvanugovorna odgovornost za štetu. Determinacija pojmovna štete i odgovornosti za štetu na temelju presumirane krivnje u kanonskom pravu i pravu Republike Hrvatske
- Gianfranco ABRAMI
Pietre nella valle di Montona ed oltre

Rasprava

Četvrti dio (18:00 – 19:30)

- **Predstavljanje zbornika radova s Devetog Motovunskog kolokvija održanog 2022. godine**
- **Najava teme Motovunskog kolokvija u 2024. godini**
- **Rasprava i zaključci**

Gianfranco ABRAMI

PIETRE NELLA VALLE DI MONTONA ED OLTRE

Nel mio intervento parlo della mia ricerca sia sul territorio che attraverso molte pubblicazioni specificatamente sulle pietre di confine e sulla storia del bosco di S. Marco sotto Montona e di altre pietre sempre legate a questo territorio, nonché' dei paesi che gravitavano attorno al suddetto fornendo manodopera per la manutenzione, la tutela e la produzione di legname, tutto ciò molto importante almeno fino alla seconda guerra mondiale per le costruzioni navali e per il riscaldamento delle case. Nel secondo dopoguerra e iniziata la sempre maggiore raccolta del tartufo, sia bianco che nero, portando un certo benessere a parecchie famiglie dei paesi circostanti.

***Parole chiave:** Istria, valle di Montona, fine, confinazione, demarcazione, pietre confinarie.*

Valter BALDAŠ, prof.

HISTORIJSKOGEOGRAFSKI ASPEKTI ORGANIZACIJE BISKUPIJA U ISTRI

Najzapadniji dio današnje Republike Hrvatske prostor je stalnih promjena koje već stoljećima zahvaćaju narode, države, ali i crkvenu prostornu organizaciju. U radu promatra se nastanak prvih kršćanskih zajednica (posebice u lučkim središtima) i biskupija na navedenom prostoru u kontekstu rasprostranjenosti kršćanskih kultova, mučeništva i spomenika prvih kršćanskih stoljeća, nastoji se odrediti (dis)kontinuitet crkvene organizacije (Porečka, Pulska, Novigradska, Pićanska, Koparska i Tršćanska biskupija) u vrijeme seobe naroda i uspostava (nove) crkvene organizacije od dolaska Bizanta i posebice Franaka i kroz srednji vijek. Za kasni srednji i rani novi vijek analizira se podjela biskupija između Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, posebice kroz analizu geografskih karata kao jednog od izvora za proučavanje međa među biskupijama. Analizirane su i naznake teritorijalnih razgraničenja u vizitaciji kardinala Agostina Valiera Istri te u odabranim izvještajima pojedinih biskupa upućenim Svetoj Stolicu. U kontekstu upravnih i političkih promjena krajem XVIII. i početkom XX. stoljeća analizira se novo crkveno i teritorijalno ustrojstvo biskupija u Istri (bule *Super specula militantis Ecclesiae* 1788. godine te *Locum beati Petri*, 1828. godine). Političke promjene nakon Prvog svjetskog rata odrazile su se na razgraničenja među državama, ali i na unutrašnje ustrojstvo postojećih biskupija, što je potencirano još drastičnijim promjenama nakon Drugog svjetskog rata. Prikazana je poslijeratna crkvena podijeljenost u Istri na dvije biskupije: ujedinjenu Porečku i Pulsku (biskup Radossi) s 53 župe i 11 kapelanija i oko 148 000 vjernika (biskupija se sastojala od sedam dekanata: porečki, rovinjski, kanfanarski, vodnjanski, pulski, motovunski i labinski) te ujedinjenu Tršćansko-koparsku biskupiju (biskup Santin) koja je na području Istre bila podijeljena na 54 župe i 14 kapelanija (obuhvaćenih u šest dekanata: kršanski, pićanski, pazinski, buzetski, oprtaljski i umaški), s ukupno oko

85 000 vjernika. Prati se pastoralno djelovanje u obje biskupije kroz poslijeratne godine s naglaskom na političke odluke i teritorijalnu organizaciju, posebice na djelovanje i teritorijalni obuhvat apostolskih administratura kao onih izazvanih promjenama međurepubličkih granica u sjevernoj Istri 1956. godine. U završnom dijelu sagledava se današnji teritorijalni ustroj Porečke i Pulske biskupije (bula *Prioribus saeculi*, 15. listopada 1977. godine) kao dijela ranije osnovane Riječke metropolije (bula *Coetu instante*, 27. srpnja 1969.) te naknadne promjene u cilju bolje unutrašnje organizacije unutar biskupije i pojedinih župa, ali i primjeri suvremenih teritorijalnih i pastoralnih rješenja na području Tršćanske i Koparske biskupije posljednjih godina.

Ključne riječi: Crkva, crkveno-upravna organizacija, biskupije, granice, Istra, dekanati, bula *Prioribus saeculi*.

Prof. dr. sc. Željko BARTULOVIĆ

Nenad ŠĆULAC, dipl. iur.

ISTARSKI RAZVOD

PRAVNI ASPEKTI RAZGRANIČENJA

Utvrđivanje granica važno je pravno pitanje koje se često susreće tijekom povijesti, ponekad u obliku krvavih sukoba, u sudskom postupku ili dogovorom zainteresiranih strana. *Istarski razvod* izniman je primjer mirnog utvrđivanja granica između komuna u Istri nastao između 1275. i 1395. godine. On je dokaz visoke kulture mirnog rješavanja sporova u specifičnom pravnom i vrlo demokratskom postupku prema kojem granice utvrđuju predstavnici naroda, a viša vlast ne nameće svoje rješenje. Razvod sadržava brojne podatke o, primjerice, starijem hrvatskom i slavenskom pravu, starijim ljudima kao svjedocima činjenica o granicama, prisegama, korištenju glagoljice i hrvatskog jezika u pravne svrhe i sl. U radu se uspoređuju primjeri i postupak utvrđivanja granica na prostoru Vinodola u krivotvorenoj ispravi i darovnici Bele IV. Krčkim knezovima iz 1260. od strane vladara, razgraničenju Novoga i Ledenica 1309., Kotora i Belgrada 1323., Grobnika, Bakra i Trsata, Kotora i Belgrada 1561., Trsata te, naposljetku, Grobnika i Bakra 1678. godine. Iznosi se također usporedba s propisima Kanuna Leke Dukađina, albanskim običajnim pravom iz XV. stoljeća.

Ključne riječi: *razgraničenje općina, srednjovjekovno pravo, Istarski razvod, Istra, Vinodol.*

Michele BENČIĆ, mag. hist.

ŠTO ZA SREDNJOVJEKOVNI GRAD PREDSTAVLJAJU FORTIFIKACIJE?

ULOGA UTVRĐENOG NASELJA U GRANIČNIM SUKOBIMA NA PRIMJERU MOTOVUNA

Od najranije povijesti Motovun je predstavljao izrazito važnu točku za nadzor prometa i trgovine u središnjoj i sjevernoj Istri. Njegov geografski smještaj, prirodni resursi i topografija okolice stvorili su uvjete da Motovun postane strateški vrlo važno naselje. To je potaknulo razne skupine koje su kroz povijest njime upravljale da u nastojanju očuvanja svoje vlasti grade, nadograđuju i održavaju fortifikacijski sustav. Članak započinje kraćim pregledom fortifikacija Motovuna kroz pripadajuće faze razvoja kako bi čitatelj stekao dojam o njihovoj opsežnosti i kontinuiranoj nadogradnji. Osim onih građenih ljudskom rukom, dotiče se i prirodnih fortifikacijskih elemenata u smislu geografskog položaja i reljefa, kao i onih popratnih, ali jednako važnih, poput ljudskih resursa, agrarnog potencijala i prirodnih izvora vode koji su vrlo zanimljiva pojava s obzirom na konfiguraciju terena. Istarska povijest srednjeg i ranog novog vijeka obilježena je nemirima i sukobima. Cilj ovog članka je prikazivanje fortifikacijskog sustava Motovuna u kontekstu njegove uloge u brojnim graničnim sukobima i ratovima koji su zadesili ovo naselje kroz stoljeća. Anegdote iz analiziranih izvora dočaravaju poteškoće života u izrazito nemirnom teritoriju Motovuna u srednjem i ranom novom vijeku. Bila mi je namjera kroz ove događaje fortifikacijama dati povijesni kontekst u smislu njihove važnosti za opstanak samog naselja. Osim toga, želja mi je prikazati fortifikacijski sustav na jedan dublji način koji se osim samih struktura i arhitektonskih rješenja bavi političkom i društvenom slikom koju razvijeni sustav fortifikacija projicira na stanovnike naselja i širu okolicu. Važnost fortifikacija nadilazi njihovu primarnu obrambenu funkciju te sama činjenica postojanja istih služi kao vrsta psihološke obrane i u konačnici kao način da naselje pokaže svoju ekonomsku i logističku moć

te tako obeshrabri vojne i političke neprijatelje. Nadalje, namjera mi je pokušati odgovoriti na naizgled jednostavno, ali poprilično slojevito pitanje: *Što za srednjovjekovni grad predstavljaju fortifikacije?*

Ključne riječi: *Motovun, fortifikacije, srednji vijek, rani novi vijek, motovunski statut, vojska, vojne operacije, granični sukobi, važnost fortifikacija.*

Dean BORBELJ, mag. iur.

IZVANUGOVORNA ODGOVORNOST ZA ŠTETU

DETERMINACIJA POJMOVA ŠTETE I ODGOVORNOSTI ZA ŠTETU NA TEMELJU PRESUMIRANE KRIVNJE U KANONSKOM PRAVU I PRAVU REPUBLIKE HRVATSKE

Naknada štete u kanonskom pravu kao i u civilnom pravu Republike Hrvatske važan je koncept koji se odnosi na restituciju prava i pravičnosti, odnosno na pravičnu naknadu onim osobama koje su pretrpjele određeni vid štete. Civilno pravo Republike Hrvatske štetu na temelju presumirane krivnje normira u čl. 1045. st. 1. Zakona o obveznim odnosima, dok je ista kao pojam u Zakoniku kanonskog prava definirana kao opća norma koju nalazimo u 128. kanonu. Odštetno pravo Europske unije (*European tort law*) teži tome da se čim jasnije i razumljivije definira pojam „štete“ pa tako u Hrvatskom pravu definiciju nalazimo u čl. 1046. Zakona o obveznim odnosima, međutim takve definicije ne nalazimo u Zakoniku kanonskog prava već se u istom izriječkom navode slučajevi u kojima je naknada štete obvezna. Naknada štete u Kanonskom pravu napose dolazi do izražaja objavom apostolske konstitucije *Pascite gregem Dei* od 23. svibnja 2021. kojom je sveti otac Franjo, odgovarajući na moderne potrebe Crkve, proglasio VI. obnovljenu knjigu Zakonika kanonskog prava koja nosi naslov „Kaznene mjere u Crkvi“. Autor će stoga, komparativnom analizom instituta štete u odabranim sustavima kontinentalnog i anglosaksonskog prava, ponuditi definiciju štete koja bi odgovarala normama kanonskog prava. Autor će u prvome dijelu rada navesti povijesni kontekst razvitka instituta odgovornosti za štetu u promatranim sustavima. U drugom dijelu autor će izvesti načela kojima se vodi svaki promatrani pravni sustav te komparirati institut izvanugovorne odgovornosti za štetu na temelju presumirane krivnje, navesti granice sličnosti i posebnosti svakog instituta te izdvojiti specifične egzoneracijske razloge. Također, u okviru instituta izvanugovorne odgovornosti za štetu na temelju presumirane krivnje i izabranim primjerima iz prakse, autor će odrediti mjerodavno pravo

koje se *in concreto* primjenjuje. Slijedom uvodnih riječi, cilj ovog rada jest utvrditi postoje li razlike u konceptima štete i izvanugovorne odgovornosti za štetu na temelju presumirane krivnje u kanonskom pravu i civilnom pravu Republike Hrvatske te određivanje granica njihovih definicija i primjene.

Ključne riječi: *granice odgovornosti, krivnja, izvanugovorna odgovornost, Zakonik kanonskog prava, Zakon o obveznim odnosima.*

Dr. sc. Tatjana BRADARA

Nenad KUZMANOVIĆ

MATERIJALNI OSTACI RAZGRANIČENJA U ISTRI

USPOREDBA PISANIH DOKUMENATA I TERENSKIH ISTRAŽIVANJA

Arheološki muzej Istre je 2010. godine započeo s realizacijom interdisciplinarnog projekta kojemu je cilj terenskim rekognosciranjem zabilježiti, popisati i sačuvati materijalne ostatke nekadašnjih razgraničenjâ koji datiraju od srednjeg vijeka do modernoga doba. Ovim se muzejskim istraživanjem pitanje granica promatra preko sačuvane materijalne građe. Popisuju se sve dostupne i sačuvane oznake. Trenutno je kataloški obrađeno i objavljeno više od pet stotina graničnih oznaka koje su nekada označavale mletačko-austrijsku granicu, granice feudalnih gospoštija, općina (komuna) i šuma. U Republici Hrvatskoj nigdje drugdje nije ovoliki broj pronađenih graničnih oznaka. Veliku pomoć u terenskom istraživanju čini staro pisano i kartografsko gradivo. Na kartama je zabilježena granična linija sa smještajem oznaka. U dokumentima se pronalaze opisi razgraničenja, spominju različiti mjesni nazivi (toponimi), a nerijetko je opisan i izgled granične oznake kao i natpis koji je bio uklesan. Danas se još uvijek najveći dio graničnih oznaka nalazi *in situ*. Dio je dislociran te je smješten u obližnjim naseljima ili muzejima.

Ključne riječi: granice, razgraničenje, granične oznake, Istra, Arheološki muzej Istre, Mletačka Republika, Kuća Austrija.

Prof. dr. sc. Zrinka ERENT-SUNKO

Doc. dr. sc. MIRAN MARELJA

GRANICE SVJETOVNE I CRKVENE VLASTI U OPĆEM KAPITULARIJU O *MISSI* KARLA VELIKOG IZ 802. GODINE

Kapitularij o missima Karla Velikog, izdan u Aachenu 802. godine, jedan je od bitnijih izvora franačkog prava, iako u obilju sličnih pravnih instrumenata nije uvijek pobuđivao primjeren znanstveni interes. Naime, ovaj kapitularij pripada posebnim izvorima prava u Franačkoj (*capitularia missorum*), tj. kraljevim uredbama kojim se uređuje nadležnost njegovih pomoćnika, no na koje se nadovezuju i odredbe ustavnopravne prirode. Prožet carskom težnjom da uvede brojne upravne i crkvene reforme, a sve u svrhu daljnje centralizacije središnje vlasti, ovaj kapitularij odiše jasnim dualitetom, pa dok su dvorski izaslanici (*missi dominici*) osobe od posebnog carskog povjerenja, svjetovni izaslanici nadziru svjetovne kraljeve službenike i vazale dok crkveni izaslanici, najčešće biskupi, nadziru duhovne osobe. Kapitularij je prvorazredno svjedočanstvo vremena u kojem je križ postao simbol carske (kraljevske) vlasti, no Karlo je, tada već *imperator romanorum*, istovremeno samostalno imenovao biskupe i davao odobrenja slobodnim ljudima za odlazak u svećenstvo. Uzimajući u obzir interese Crkve koja je već u 8. stoljeću postala važan čimbenik franačkog društva, kao i svjetovnog plemstva čije interese proces feudalizacije sve primjetnije ocrtava, rad analizira carski pokušaj oblikovanja krajnje fluidne granice, ili još preciznije, osjetljive političko-pravne ravnoteže između svjetovne i crkvene nadležnosti u Franačkom Carstvu (*Imperium Francorum*).

Ključne riječi: *Kapitularij o missi iz 802., Karlo Veliki, Franačko carstvo, dvorski izaslanici, ravnoteža vlasti, reforma franačke države.*

ODLAZAK IZ RIMA

OD DOBROVOLJNOG EGZILA DO KAZNI PROGONSTVA

U izlaganju će se na temelju analize relevantnih izvora pokušati objasniti specifičnosti pravnih mijena koje je doživjelo progonstvo iz Rima, posebno glede njegova cilja i funkcije, i to tijekom četiri faze razvoja rimske povijesti kažnjavanja. Tako izvori naznačuju da u prvoj fazi razvoja, odnosno u okviru ranorepublikanskog magistratsko-komicijskog kaznenog sudovanja (*iudicia populi*), progonstvo nije bila kazna, već običajnoppravna praksa dobrovoljnog odlaska u egzil radi izbjegavanja izvršenja smrtne kazne (*poena capitis*) kojemu je slijedilo izricanje administrativne mjere (*aquae et ignis interdictio*) o trajnom isključenju iz rimske zajednice. U drugoj fazi razvoja, odnosno u okviru kasnorepublikanskoga kazneno-postupovnog sustava stalnih porotnih sudova (*quaestiones perpetuae*), najprije je Sulinim kaznenim zakonodavstvom *aquae et ignis interdictio* podignuta na rang zakonske kazne (*poena legis*), a tek s Ciceronovom *lex Tullia Antonia de ambitu* (63. godine pr. Kr.) progonstvo (*exilium*) je prvi put u rimskoj pravnoj povijesti bilo konfigurirano kao samostalna zakonska – i to kapitalna (*poena capitalis*) – kazna propisana za izbornu korupciju (*ambitus*), a ubrzo potom i za druga kaznena djela (svetogrđe, osnivanje zabranjenih udruženja, *maiestas*, ubojstvo, *vis publica*), uključujući dva najstarija i najteža – *perduellium* i *parricidium*. Za osuđenog bi rimskog građanina – kao pravna posljedica osudom izrečenog *exilium*, a smrću zapriječene *interdictio aquae et ignis* za slučaj povratka – nužno nastupao gubitak rimskog građanstva (*civitas Romana*) i konfiskacija cjelokupne imovine (*publicatio bonorum*) u korist *aerarium populi Romani*. U trećoj fazi razvoja odnosno tijekom afirmacije novog kazneno-sudsko-postupovnog sustava *cognitio extra ordinem* rimsko je pravo poznavalo i primjenjivalo nekoliko međusobno bitno različitih vrsta kazni ograničavanja osuđenikova slobodnog boravišta na određenom mjestu odnosno internacije na određeno mjesto – *exilium*, *deportatio* i *relegatio*. U

četvrtoj fazi razvoja spomenuti dualizam redovnih i izvanrednih kazneno-represivnih sredstava najkasnije od druge polovice III. stoljeća biva u potpunosti zamijenjen dvjema novim i samostalnim kaznama progonstva – strožom deportacijom (doživotnom s konfiskacijom cjelokupne imovine te gubitkom *civitas Romana*) i blažom relegacijom (*ad tempus* ili *in perpetuum*, uz mogućnost izricanja konfiskacije imovine) – oblikovanim kognicijskom sudbenošću mjerodavnih carskih službenika, a radi individualizacije kažnjavanja uobičajeno primjenjivanim prema osuđennicima iz viših društvenih skupina vrelima obuhvaćenih izrazom *honestiores*. Pritom valja istaknuti da je carsko zakonodavstvo doživotnu deportaciju (sa specifičnostima glede osuđenikove imovine i statusa građanstva) iznjedrilo najzastupljenijom i najprikladnijom kaznom progonstva, dodijelivši joj dominantno generalno-preventivnu funkciju.

Ključne riječi: *progonstvo, kazna egzila, exilium, deportatio, relegatio, rimsko pravo, grad Rim.*

POIMANJE TERITORIJALNE GRANICE I RAZGRANIČENJA JURISDIKCIJE NA ZAPADU OD RIMSKOGA PRAVA NAOVAMO

Poimanje granice u prostoru koje nije samo faktičko, već takvo da je i pravno odlučno, stubokom se mijenjalo tijekom povijesti Zapada. Dapače, u različitim pravno-političkim sustavima koji su obilježili različite epohe razvoja prava i države na Zapadu ne samo da gledište na granicu nije bilo usporedivo, nego je na razini logike i koncepta bilo stubokom u biti različito i međusobno nesvodljivo. Rimsko pravo granicu je poimalo i kao prostor i kao liniju u današnjemu smislu, ali i kao – u demografskom smislu – polupropusno područje (primjerice, afrički limes). U srednjem vijeku teritorijalna granica i razgraničenje različitih jurisdikcija (fiskalne, statusne i sl.) počesto nisu bili podudarni. Drugdje je u srednjem vijeku granica u smislu linije bila načelo, ali takvo razgraničenje nije se odnosilo na strateška prirodna dobra koja su bila zajednička različitim teritorijalno-političkim cjelinama (vodotoci, izvori vode, pašnjaci, šume i dr.). Granica je mogla biti i sanitarni kordon, ponekada je prolazila središtima naselja, ponekada je bila nelogična i ekscesna, ponekada je slijedila logiku etničke linije. Sagledava li se iz perspektive povijesti prava, današnje poimanje granice koje se uvriježilo u međunarodnom javnom pravu samo je jedno gledište na nju. U ovome radu u osnovnim će se odrednicama prikazati nekoliko primjera poimanja granice i razgraničenja na Zapadu te snažna promjenjivost takva poimanja.

Ključne riječi: granica, razgraničenje, jurisdikcija, teritorij, Zapad, rimsko pravo, srednji vijek, novi vijek, suvremeno doba.

ÖSTERREICHISCHES KÜSTENLAND

Austrijsko primorje kao upravno-politička cjelina ustrojeno je 1814. godine, nakon konačnoga Napoleonova sloma, a pripadali su mu Istra s Cresom, Lošinjem i Krkom te Trst, Gorička i Gradiška, čime je imalo površinu od 7967,89 km². Između 1816. i 1849. godine bilo je uključeno u Kraljevinu Iliriju. Godine 1825. podijeljeno je na Istarsko okružje, Goričko okružje i grad Trst, čime je Istra više-manje ušla u sastav jedne upravno-političke cjeline. Vladar je u veljači 1861. godine *Listopadsku diplomu* nadopunio *Veljačkim patentom*, koji je zapravo predstavljao povratak centralističkom uređenju, što se postizalo slabljenjem značenja pokrajinskih sabora pojedinih krunovina i zemalja u odnosu na Carevinsko vijeće. Spomenutim patentom za čitavu je Monarhiju određen središnji dvodomni parlament (Carevinsko vijeće) i središnja vlada u Beču, a za svaku pokrajinu zemaljski sabor i zemaljski odbor sa sjedištem u pokrajini. U pogledu pokrajine Austrijsko primorje, *Veljački patent* određuje da se markgrofovija Istra zajedno s pokneženim grofovijama Goricom i Gradiškom i s gradom Trstom te njegovim područjem tretiraju kao jedna upravna cjelina, odnosno pokrajina (*Land*), koja ima svoj pokrajinski zakon (*Landesordnung*) i šalje šest zastupnika u Zastupničku kuću Carevinskog vijeća u Beču. Pokrajinskim zakonom, koji je bio objavljen kao prilog *Veljačkom patentu* ponovljeno je da cjelinu pokrajine Austrijsko primorje sačinjavaju tri dijela: neposredni carski grad Trst s okolnim područjem, poknežene grofovije Gorica i Gradiška te markgrofovija Istra. Trstom su upravljali gradski organi ustanovljeni gradskim statutom te je on slao dva predstavnika u Zastupničku kuću Carevinskog vijeća. Gorica i Gradiška te Istra dobile su svoje zasebne pokrajinske sabore, koji su također slali svaki po dva zastupnika u središnji parlament u Beču. Pokrajinski zakon je također sadržavao izborni red za navedene pokrajinske sabore. Vrhovna upravna vlast za pokrajinu Austrijsko primorje bilo je Namjesništvo u Trstu i to kao zajednička pokrajinska vlada. Prema

izloženom novom ustroju, upravno područje Istre nazivalo se markgrofovija Istra (*Markgrafschaft Istrien, Margraviato dell' Istria*). Teritorijalna cjelina čitave Istre uz kvarnerske otoke ostala je ista kao u prethodnom razdoblju, a nove reforme su donijele nešto više samostalnosti u smislu propisane pokrajinske autonomije.

Ključne riječi: *Austrijsko primorje, Istarsko okružje, Istra, Veljački patent.*

Mr. sc. Helena MILJEVIĆ PAVIĆ

Klara LABINAC, dipl. teolog

UTJECAJ GRANICA NA PRAKSU HODOČAŠĆENJA ISTRANA NA TRSAT

Predavanjem naslovljenim *Utjecaj granica na praksu hodočašćenja Istrijana na Trsat* iznijet će se rezultati istraživanja u kojem su metodom usporedne analize u međusobni odnos stavljeni načini hodočašćenja, hodočasničke rute, rituali i iskustva Istrijana na putu ka Svetištu Majke Božje Trsatske. Praksa hodočašćenja promatrana je u kontekstu duhovnih, geografskih, političkih, ideoloških i tjelesnih granica tijekom četiri povijesna razdoblja: 1. prije Prvog svjetskog rata (Hansburška i Austro-Ugarska Monarhija); 2. između dva svjetska rata (Kraljevina Italija i Kraljevina Jugoslavija); 3. nakon Drugog svjetskog rata (SFRJ); 4. danas (Republika Hrvatska). Pritom su kao povijesni izvori poslužili članci objavljeni u novinama „Naša sloga“ i „Pučki prijatelj“ te svjedočanstva istarskih hodočasnika zabilježena u radovima Jelke Radauš-Ribarić, Emanuela Hoška i Ivana Taševa, kao i ona prikupljena metodama ankete i intervjuua u rujnu 2023. godine. Rezultati istraživanja korišteni su i kao temelj implementacije teme istarskih hodočašća na Trsat u nastavi vjeronauka i povijesti. Nema sumnje da se kroz različite aktivnosti poput individualnog ili grupnog rada na povijesnim zemljovidima i digitalnim alatima tema može uspješno iskoristiti u ostvarivanju odgojno-obrazovnih ishoda zadanih nacionalnim kurikulumima.

Ključne riječi: *hodočašća Istrijana na Trsat, Svetište Majke Božje Trsatske, Poklon, nastava vjeronauka i povijesti.*

Doc. dr. sc. Ivan OBADIĆ

Danijel JAVORIĆ BARIĆ, mag. iur.

EUROPSKE GRANICE I SCHENGENSKI SPORAZUM

Koncept Europe bez granica ima dugu povijest, koja datira u 1930-e godine. Međutim, tek je potpisivanjem Schengenskog sporazuma 14. lipnja 1985. godine ta ideja počela dobivati oblik. Schengenski sporazum kamen je temeljac današnje Europske unije i imao je velik utjecaj na slobodu kretanja unutar njezina prostora. Njime su ukinute granične kontrole na međusobnim granicama zemalja sudionica i omogućeno je slobodno kretanja njihovih državljana po teritoriju drugih članica. Izvorne potpisnice Schengenskog sporazuma bile su Belgija, Njemačka, Francuska, Luksemburg i Nizozemska. Ugovor je stupio na snagu 1995. godine, a Amsterdamskim ugovorom iz Amsterdama iz 1999. Schengenski sporazum postao je dio prava Europske unije. Kroz povijest je schengensko područje raslo i razvijalo se, pri čemu su mu se nove zemlje pridruživale, a druge su se isključivale. Širenje schengenskog prostora nije uvijek išlo glatko jer su se neke zemlje suočavale s izazovima u ispunjavanju potrebnih uvjeta za članstvo. Međutim, opći cilj sporazuma ostaje isti: stvoriti Europu bez granica i promicati slobodno kretanje ljudi, robe i usluga unutar EU. U ovom radu analizirat će se povijesne uzroke zbog kojih je sklopljen Schengenski sporazum, njegov razvoj i izazove od stupanja na snagu do krize uzrokovane pandemijom COVID-19.

Ključne riječi: *Europska unija, Schengenski sporazum, granica, sloboda kretanja, pravo Europske unije.*

Dr. Livio PRODAN, prof.

NEMIRNA MLETAČKO-AUSTRIJSKA GRANICA NA PODRUČJU MOTOVUNA

Na dugoj mletačko-austrijskoj granici, koja se je protezala od Milja (Muggia) do Stupova sjeverno od Plomina, na istočnoj obali Istre, motovunsko je područje oduvijek bilo prostor sporova i razmirica oko razgraničenja. Već je otprilike tijekom XV. stoljeća tršćanski biskup Enea Silvio Piccolomini, kasniji papa Pio II., bezuspješno posredovao među sukobljenim stranama. Također se i Tridentski sabor bavio problemima koji su bili tijesno povezani s mletačko-habsburškim graničnim pitanjima izdajući dvije sentencije, u kojima su navedeni nedefinirani, nepodijeljeni granični prostori (*differentiae*), a koji su često bili mjesta sukoba tijekom više stoljeća. Pokušaji obostranog mirnog rješenja između Mletačke Republike i Kuće Austrije nisu uspjeli ni u kasnijim stoljećima, kako svjedoče izvještaji mletačkih upravitelja Senatu u Mleccima.

Ključne riječi: granica, razgraničenje, Mletačka Republika, Habsburška Monarhija, Istra, pogranični sukobi, diference.

Prof. dr. sc. Nenad RANČIĆ

EKONOMSKE POSLJEDICE RAZGRANIČENJA NA PODRUČJU HRVATSKE: OD TROJEDNE KRALJEVINE DO POSLJEDNJE JUGOSLAVIJE

Rad se bavi problematikom ekonomskih učinaka promjena granica državnih zajednica u kojima se nalazilo, u cijelosti ili većim dijelom, područje današnje Republike Hrvatske, koja do svog konačnog i potpunog osamostaljenja u posljednjem desetljeću XX. stoljeća nije u potpunosti mogla uvijek biti onaj presudni subjekt, već je češće bila u položaju objekta, oko kojeg i sa kojim su se događale promjene koje su utjecale na njezin ekonomski položaj i razvitak unutar neke, šire, državne zajednice. Promatrano razdoblje obuhvaća period od Austro-Ugarske Monarhije, odnosno *Ugarsko-hrvatske nagodbe*, preko raspada te državne tvorevine i ulaska u novu zajednicu jugoslavenskih zemalja, sve do njezina kraja. Kao relevantni parametri čije promjene se uzimaju kao indikator ekonomskog napretka, stagnacije odnosno pada uzimaju se stope rasta domaćeg proizvoda, demografska kretanja, stanje i razvitak fizičke infrastrukture (ceste, željeznice, riječne i morske luke), kao i financijskog kapitala, preuzimanje i stvaranje novih tehnologija, te stanje i iskorištavanje prirodnih resursa; s posebnim osvrtom na promjenjivi odnos politički dominantnih čimbenika spomenutih širih, višenacionalnih zajednica prema ekonomskim potrebama ovih prostora, a koji je redovito u skladu s njihovim, vlastitim potrebama i razvojnim ambicijama.

Ključne riječi: međudržavno razgraničenje, ekonomija, domaći proizvod, demografija, infrastruktura, Austro-Trojedna Kraljevina Hrvatska, Ugarska Monarhija, Jugoslavija.

Tomislav SADRIĆ, mag. iur.

MEĐAŠNI ZNAKOVI NA GRANICAMA OPATIJSKOG FEUDA SV. MIHOVILA NA LIMU

Kroz čitavo srednjovjekovlje sjeverni su obronci sa zaleđem Limskoga zaljeva bili poprište iznimno dinamičnog teritorijalnog, jurisdikcijskog i (samo)upravnog razvoja. Na razmjerno uskome prostoru preklapali su se interesi različitih općina i feuda, što je dovodilo do čestih, dugotrajnih i praktički nikada okončanih sporova. Vrsarska grofovija pod vlašću porečkih biskupa, Poreč i Sveti Lovreč kao ekspoziture mletačke vlasti te omaleni feud *Calixedo* na području današnje Gradine (Općina Vrsar) nastojali su održati ili proširiti svoj utjecaj preko granica opatijskoga feuda Sveti Mihovil na Limu – vjerojatno najzagonetnije povijesnopravne tvorevine na ovome području. O intenzitetu i dugotrajnosti graničnih sporova u vezi s imanjima opatije Sveti Mihovil na Limu svjedoče brojni, više ili manje vjerodostojni povijesni izvori. Ipak, među njima se na osobit način izdvajaju dva kartografska ostvarenja: Topografska karta imanja Sv. Mihovila u Istri (*Tabulam hanc topographicam comitatus divi Michaelis Lemmi in Histria ...*) fra Maura, nastala oko 1433. godine i feud Sv. Mihovil na Limu (*Feudo di San Michele di Leme*) Antonija Vide iz 1774. godine. S obzirom da oba izvora uz grafički prikaz područja daju i određene opise međašnih znakova postavljenih na granicama feuda Sveti Mihovil nad Limom, provedeno je terensko istraživanje kako bi se utvrdilo postoje li i danas tragovi takvih međaša i je li pomoću njih moguće identificirati nekadašnju granicu.

Ključne riječi: *Sveti Mihovil na Limu granica, međaši, Vrsar, Calixedo.*

Nenad ŠĆULAC, dipl. iur.

ŠIRENJE I SUŽAVANJE JURISDIKCIJE MOTOVUNSKÉ OPĆINE KROZ POVIJEST

POVIJESNE PROMJENE OPSEGA OPĆINSKE VLASTI MOTOVUNA NA PROSTOR KOJI GA OKRUŽUJE

Izniman geostrateški položaj gradine na brdu koja nadzire široku dolinu srednjeg toka rijeke Mirne, omogućio je do VIII. stoljeća preobrazbu gradine u stalno naseljeno utvrđeno naselje (kaštel). Kada su Istru 788. godine zaposjeli Franci, Motovun su pretvorili u sjedište feudalnog posjeda, koji je imao definirano gradsko upravno-teritorijalno uređenje s rimsko-bizantskim obilježjima. Osnovna ideja članka je prikazati opseg komunalne vlasti Motovuna, jednog od najvažnijih naselja-kaštela u unutrašnjosti Istre od trenutka kada su se na poluotoku počele osnivati komune, tijekom XIII. stoljeća. Kako je unutrašnjost Istre obilježavala teritorijalna raspršenost tipična za snažno feudalizirana područja, potrebno je prikazati teritorijalni dualizam feudalnog i komunalnog, koji se stvarao od XI. stoljeća. Kao jedno od najvećih mjesta unutrašnjosti Istre, Motovun je bio poluurbana sredina s obilježjima velikih primorskih komuna (trg, župna crkva, vijećnica, lokalni uglednici), a istovremeno i poljoprivredno središte u kojem su se prikupljali tamošnji proizvodi te sjedište ustanova i uprave. Motovun je bio i točka mletačkog nadzora motovunske šume, izuzetno važnog izvora drvne mase. Sve je to uvjetovalo stvaranje motovunskog okruga, područja znatno šireg od današnje općine na kojem je postojala motovunska upravna vlast. Pad mletačke i uspostavu austrijske vlasti 1797. godine motovunska je općina prihvatila mirno. Motovunska općina u ranom XIX. stoljeću predstavlja jedan od 17 kotara Istarskog okruga s jasnim upravnim i teritorijalnim uređenjem, koje je u svojim općim okvirima ostalo nepromijenjeno do 1863. godine kada je provedena upravna reforma u kojoj su pripojene manje općine većima. Motovunska općina nastavlja funkcionirati nakon pada Habsburške monarhije 1918. godine te kroz cijelo razdoblje talijanske vladavine pa sve do uspostave

općinskog NOO. Motovunska općina ukinuta je upravnom decentralizacijom 1963. godine, kada su ovlasti javne uprave motovunske općine prenesene na Općinu Pazin. Cilj ovog rada je sastaviti povijesni pregled teritorijalnog opsega motovunske općine odnosno motovunske upravne vlasti, kako bismo mogli odgovoriti na pitanje: Koliko je bio jak gospodarski utjecaj motovunske općine na prostor u okolici?

Ključne riječi: Motovun, jurisdikcija, granice upravne vlasti, srednji vijek, novi vijek, 20. stoljeće, narodni odbor.

Prof. dr. sc. Ana ŠTAMBUK

SKRB NA KRAJU ŽIVOTA I OČUVANJE LJUDSKOG DOSTOJANSTVA

NA PUTU PREPOZNAVANJA BEZGRANIČNOG U OGRANIČENOJ STVARNOSTI

Pružanje skrbi na kraju života prije svega uključuje promišljanje stručnjaka (onih koji pružaju profesionalnu skrb) o vlastitom dostojanstvu i o dostojanstvu korisnika. Upravo ovo promišljanje predstavlja ključ kompetentnosti i standarda u palijativnoj skrbi. Stoga će u radu biti govora o specifičnostima skrbi na kraju života, važnosti cjelovitog, profesionalnog i etičkog pristupa te o očuvanju ljudskog dostojanstva koje pripada svakom ljudskom biću u istom stupnju tijekom cijelog života te ga svi imamo samo zato što smo ljudi (Nordenfelt, 2004). Upravo neznanje i/ili neosviještenost o ljudskom dostojanstvu često je kamen spoticanja i nerazumijevanja u skrbi o onima koji su na kraju svojih života. Nadalje, bit će govora o važnosti suočavanja stručnjaka s vlastitom smrtnošću te o procesu koji stručnjaka treba dovesti do prepoznavanja samog sebe u osobi koju njeguje. U rasvjetljavanju ovog kompleksnog zadatka poslužiti ćemo se prisposodobom o *Putu u Emaus* (Lk 24,13-35).

Ključne riječi: ljudsko dostojanstvo, smrt, skrb na kraju života, Put u Emaus (Lk 24,13-35).

Prof. dr. sc. Budislav VUKAS, ml.

POIMANJE DRŽAVNIH GRANICA U MEĐUNARODNOM PRAVU 19. STOLJEĆA

PREMA REDAKCIJI I HRVATSKOM PRIJEVODU LISZTOVA
UDŽBENIKA „MEĐUNARODNO PRAVO“ DR. LADISLAVA
POLIĆA

*Posvećeno:
Prof. dr. sc. Budislavu Vukasu (1938. – 2023.)
stricu, imenjaku, uzoru*

Razdoblje 17. i 18. stoljeća, napose nakon Westfalskog mira 1648.), vrijeme je stvaranja modernog međunarodnog prava. Urušavanje europskih kršćansko-univerzalističkih odnosa, pretpostavka je stvaranju novih oblika državne suverenosti, koje će rezultirati oblikovanjem međusobno jednakih, i dugo još jedinih subjekata međunarodnog prava – suverenih država. Nova gledišta državne suverenosti značit će i pojavu novog koncepta državnih granica. U ovom izlaganju i članku, autor će pokazati osnove poimanja državnih granica s kraja 19. stoljeća, kako je to izložila hrvatska redakcija i prijevod glasovitog udžbenika međunarodnog prava Franje pl. Liszta, što ga je 1904. objavio dr. Ladislav Polić, ugledni zagrebački profesor općeg državnog prava, hrvatsko-ugarskog državnog prava i međunarodnog prava zagrebačkog, tada Pravoslovnog fakulteta. Ovaj udžbenik ima svoju vrijednost u analizi njegova doprinosa izgradnji hrvatske pravne književnosti 19. stoljeća i stvaranju hrvatskoga stručnog nazivlja iz oblasti međunarodnog prava. Uvijek je zanimljivo razmatrati koncepte pojedinih instituta međunarodnog prava u navedenom vremenu i uspoređivati ih s našim vremenom, obzirom je poznato koliko je 20. stoljeće bilo ključno u oblikovanju suvremenog međunarodnog prava i kodifikaciji mnogih njegovih grana i instituta. Izlaganje i članak bit će načelno strukturirani u četiri osnovna segmenta. Nakon uvodnih pripomena, izlaže se opći pogled na fenomen državnog područja u perspektivi kraja 19. stoljeća, a potom i

osnovno o razgraničenju na kopnu (rijeke, jezera) i, konačno, razgraničenju na moru. Baš je razgraničenje na moru u 20. stoljeću doživjelo svoje najveće iskorake, obzirom na nove tehničke mogućnosti, ali i drugačije odlike međunarodnih odnosa, a poznato je da je profesor Vukas, kojemu je rad posvećen, u toj oblasti međunarodnog prava, osim ostalih, dao i svoje najdragocjenije doprinose razvoju doktrine i prakse međunarodnog prava u vremenu stvaranja i izrastanja novog prava mora prema Konvenciji UN-a iz 1982. godine.

Ključne riječi: *Državne granice, Razvoj međunarodnog prava, Franjo pl. Liszt, Ladislav Polić, Katedra za međunarodno pravo Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.*

POJAM I ZNAČENJE GRANICE U KANONSKOM PRAVNOM SUSTAVU

Pojam i značenje granice i razgraničenja u kanonskom pravnom sustavu prikazat ćemo temeljem Zakonika kanonskog prava, kojega je proglasio papa Ivan Pavao II. i koji je na snazi od 27. studenog 1983. godine. Kroz sedam knjiga toga kanonskog Zakonika usmjerit ćemo se na ona mjesta gdje se upotrebljavaju pojmovi granice i razgraničenja. Uočit ćemo u kojem pravnom kontekstu kanonski zakonodavac poseže za tim izrazima i što želi njima postići, odnosno koja je nakan zakonodavca (*mens legislatoris*) s obzirom na pojmove *finis*, *fines*. Gledano etiološki već na prvi pogled pozornost privlače sami latinski izrazi za granicu koji su višeznačni (pa mogu na primjer označavati i konac ili kraj neke aktivnosti), te osim smisla razgraničenja među različitim stvarnostima, također upućuju i na *cilj* ili *svrhu* nekog djelovanja, u ovom slučaju u postavljanju pravnih čina i pravnog djelovanja. Iscrpna analiza kanonskih odredbi u kojima nalazimo eksplicitnu ili implicitnu referenciju na pojam granice vodit će nas na tri područja. Granica se i u kanonskom pravu upotrebljava u teritorijalnom smislu na način da služi za razgraničenje među raznim ustrojbenim jedinicama Katoličke Crkve, kao što su biskupije i župe. Naime, načelo područnosti (*principium territorialitatis*) do danas je zastupljen, ali nije apsolutan jer postoje i drugačiji načini razgraničenja tih ustrojbenih jedinica, kao što su na primjer obred, jezik, narodna pripadnost vjernika i drugo. U tom slučaju govorimo ne o područnim, nego o *osobnim* biskupijama i osobnim župama. U drugom smislu, pojam granica ne odnosi se na područje nego na tzv. oblast (lat. *dicio*), koja obuhvaća ne samo neko područje, nego se tim izrazom smjera na zakonito vršenje crkvene vlasti na dotičnom području. U trećem smislu, koji je istaknuto zastupljen u kanonskom pravu, pojam granice odnosi se na *mjerodavnost* crkvene vlasti, pa se u tom značenju često u Zakoniku kanonskog prava određuje da se

različite grane i razine vlasti vrše „unutar granica svoje mjerodavnosti“ (*intra fines suae competentiae*).

Cilj je omogućiti uvid u značenje i pojam granice i razgraničenja u kanonskom pravnom sustavu prema zadanom naslovu predavanja.

Ključne riječi: *granica, razgraničenje, područje, oblast, mjerodavnost, vlast, nakana zakonodavca.*

GRANICE – HISTORIJSKOGEOGRAFSKI ASPEKT

Proučavanje granica ima vrlo dugu tradiciju u geografiji. Raznovrsnost i kompleksnost problema koji se vežu uz granice rezultirali su priličnim teorijskim nasljeđem u proučavanju granica. Prije svega se to odnosi na političku geografiju, ali i ostale subdiscipline kao što su kulturna geografija, regionalna geografija, ekonomska geografija, demogeografija, historijska geografija i dr. Upravo iz perspektive historijske geografije sagledava se granica kao pojava i fenomen prisutan gotovo od početaka ljudske naseljenosti. Terminološko bogatstvo odražava dugu prisutnost granice u ljudskim zajednicama, stoga se u radu sagledavaju osnovni terminološki nazivi i pojmovi. Zajedno s razvojem društva, mijenjale su se i potrebe za razgraničenjima što se odrazilo u upotrebi i značenju pojmova, odnosno evoluciji granica. Prikazane su vrste granica kroz povijest te s obzirom na kriterije izdvajanja tj. tipologiju. Među njima, poseban naglasak je na tzv. reliktnim granicama kao dijelu fosiliziranog, kulturnog pejzaža. Kao nositelji memorije, imaju potencijal transponiranja u kulturnu baštinu. Time reliktnne granice mogu poprimiti potpuno novu ulogu.

Ključne riječi: granica, geografija, terminologija, historijska geografija, teritorij.